

ספר זיכרון לפרופסור זאב פלק ז"ל

מאמרים במדעי היהדות ובשאלות השעה

עורכים

רבקה הורביץ, משה דוד הר
יוחנן דוד סילמן, מיכאל קורינאלדי

הוצאת מישרים

מכון שכטר למדעי היהדות

לבעיית גיוס בני הישיבות

צבי א' טל

כל שרי הביטחון שקמו לה למדינת ישראל, מדוד בן-גוריון ועד אהוד ברק, נזנו יד לדחיית שירותם של בני ישיבות ש'תורתם אומנותם'. דחיות אלה, הניתנות מדי שנה בשנה, סופן בדרך כלל פטור גמור משירות ביטחון. להלן קיצור השתלשלות ההסדר הזה במשך השנים.

- 1948 : כהוראה שנתן ראש המטה הארצי, ישראל גלילי, ביום כ"א באדר ב' תש"ח (9 במרץ 1948) נאמר: 'נתקבלה החלטה כי בני הישיבות, לפי רשימות מאושרות פטורים משירות צבאי. לתלמידים המסוגלים יינתן אימון להגנה עצמית במקום תלמודם. [...] החלטה זו כוחה יפה למשך שנת תש"ח, ובסוף השנה תיבחן הבעיה מחדש'.
- 1951 : במכתב מיום כ"ד בטבת תשי"א (9 בינואר 1951) כתב שר הביטחון דוד בן-גוריון אל מנהל משרד הביטחון ואל הרמטכ"ל: 'על יסוד סעיף 21 בחוק שירות בטחון, שחררתי בחורי הישיבה משירות סדיר. שחרור זה חל רק על בחורי הישיבה העוסקים בפועל בלימוד התורה בישיבות, וכל עוד הם עוסקים בלימוד תורה בישיבות'.
- 1954 : בשנת 1954 הורה שר הביטחון פנחס לבון לגייס את תלמידי הישיבות שגיוסם נדחה זה ארבע שנים או יותר, אך בעקבות מחאת ראשי הישיבות הנוזה ראש הממשלה משה שרת את שר הביטחון לבטל את הוראתו זו.
- 1958 : המנהל הכללי של משרד הביטחון, שמעון פרס, במכתבו אל מזכיר ועד הישיבות מיום כ"ה בכסלו תשי"ט (7 בדצמבר 1958), אישר את ההסדר שלפיו נדחה גיוס תלמידי הישיבות כנהוג; תלמיד שיעזוב את לימודיו עד גיל 25 יגויס לשירות ביטחון וגיל, ולאחר גיל 25 יקבל שלושה חודשי אימון בסיסי ולאחר מכן ישות בחיל המילואים. פרס ציין כי 'אמירתו הישנה והבטחון יחייבו בדיקת הנושא מחדש, נתייעץ בעתה, עם שוטרי הביטחון, עם כב' ראשי הישיבות לפני כל החלטה על שינוי המצב'.
- 1968 : לבקשת שר הביטחון משה דיין הוקמה ועדת שרים לבחינת הנושא. ועדה זו החליטה ברתב ועות ובקורים כלליים להמשיך במתכונת דחיית השינוי הנוהגת 'מבלי לחולל בשעה זו שינויים מרחיקי לכת, ואולם

נקבעה מכסה של לא יותר מ-800 תלמידים שיצטרפו להסדר דחיית השירות מדי שנה.

1977 : הסכמים קואליציוניים של הממשלה בראשות מנחם בגין הביאו לביטול המכסה השנתית ולהרחבת המסגרות שמהן ניתן להצטרף להסדר דחיית השירות (כגון ישיבות מקצועיות וחוזרים בתשובה).

1986 : בעקבות הצעה לסדר היום בכנסת הוקמה ועדת משנה של ועדת החוץ והביטחון בראשות חבר הכנסת הרב מנחם הכהן, וחבריה היו בנימין בן-אליעזר, שדה דורון, הרב חיים דרוקמן, מיכה חריש, רפאל פנחסי ויוסי שריד. מעיקרי המלצותיה של ועדה זו: צמצום המסגרות שמהן רשאים התלמידים להצטרף להסדר 'תורתו' אומנותו' (חזרה למצב שקדם לשנת 1977) וקביעת מכסת הצטרפות להסדר הנזכר לעיל בשיעור של 3% משנתון הגיוס. כמו כן המליצה ועדה זו על יצירת מעין 'עתודה אקדמית לבוגרי הישיבות', שבה יוכלו תלמידים בני 18 עד 24 ללמוד בישיבה, ומכאן ואילך יעמדו הכול לבחינות; מאתיים המצטיינים יקבלו פטור מלא משירות הביטחון ויוכלו להמשיך בתלמודם, ואילו כל היתר יצויסו לשירות מקוצר של שנה אחת וישרתו לאחר מכן במערך המילואים, תוך תיאום מועדי השירות עם ראשי הישיבות. המלצות ועדת הכהן לא מומשו.

1995-1998 : בתחילת 1995 הוקמה ועדה בראשות מר חיים ישראלי, עוזר שר הביטחון והמשנה למנהל הכללי של משרד הביטחון, לבחינת הנהלים, אמות המידה ודרכי הפיקוח על הסדר 'תורתו' אומנותו'. דוח ועדת ישראל הוגש ביולי 1995, ובו הומלץ על קביעת קריטריונים להכרה בישיבות ובמתכונת הלימודים ועל הידוק הפיקוח על ההסדר, תוך תביעת מחויבות גדולה יותר של ראשי הישיבות ודרישת דיווחים תקופתיים. בפועל יושמו ההמלצות למעט שתיים: (א) חקיקה לעיגון ההסדר בדין; (ב) דיווח ופיקוח של ראשי הישיבות. הראשונה לא יושמה מחמת אי-אישורו של שר הביטחון, והשנייה – מחמת התנגדות ראשי הישיבות.

המצב הקיים עד לפסיקת בג"ץ בעתירות רובינשטיין ורסלר נגד שר הביטחון (בג"ץ 3267/97, 715/98, פ"ד נ"ב(5) 481)

עד לפסיקת בג"ץ זו 'צעיר יוצא צבא' שהוא תלמיד בישיבה גבוהה, מבן 16 ומעלה, בוגר ישיבה תיכונית או בוגר בית ספר תיכון שנבחן בבחינת הבגרות בתלמוד ברמה של חמש יחידות לימוד היה רשאי להירשם לישיבה שתלמידיה – תורתם אומנותם. היה עליו להתחייב להקדיש את כל עתותיו לתלמוד תורה ולא לעסוק בכל עבודה או עיסוק שמקובל לעשותם בתמורה, בין אם יקבל תמורה בפועל בין אם לאו. עם הגשת מסמכים שונים (תצהיר, אישור ראש הישיבה,

אישור מזכיר ועד הישיבות) נדחה שירותו של תלמיד כזה מזמן לזמן עד היותו בן 41 או אף קודם לכן, בהתאם למצבו המשפחתי, ואז הוא קיבל פטור. תלמיד שפרש מן הישיבה לפני שקיבל פטור היה חייב להתייצב לשירות, והצבא הציב אותו לשירות מלא או מקוצר, הכול לפי גילו ומצב משפחתו.

פסיקות בית המשפט הגבוה לצדק

פריקת עול שירות הביטחון מעל צוואוי תלמידי הישיבות בעוד חיילי ישראל נתונים בסכנה ונותנים חייהם על הגנת העם והארץ מעוררת בציבור רגשי זעם נסערים ואף שנאה קשה. לא ייפלא שמזמן לזמן, משנות השבעים ועד סוף שנות התשעים, הוגשו עתירות לבג"ץ בטענת הפליה, שאלמלא היא ניתן היה לקצר את שירות החובה ואת שירות המילואים במידה רבה. בית המשפט העליון דחה עתירות כאלה בעקיבות פעם אחר פעם. תחילה, כאשר שערי בג"ץ עדיין לא נפתחו בפני 'עתירה ציבורית', נדחו העתירות מן הטעם שהעותרים לא השכילו להראות שזכויותיהם האישיות נתקפחו. לימים נפתחו שערי בג"ץ בפני 'עותרים ציבוריים', שאינם באים מכוח זכותם האישית שנתקפחה אלא מכוח זכות הציבור שקופחה. אבל גם אז חזר בג"ץ ודחה את העתירות בקבעו ששר הביטחון רשאי לדחות שירות ביטחון של אדם לפי סעיף 36(3) לחוק שירות בטחון [נוסח משולב]. התשמ"ו-1986. סעיף זה מסמיך את השר לדחות את מועד התייצבותו של אדם לשירות ביטחון מטעמים הקשורים בצרכי החינוך, ההתיישבות הבטחונית או המשק הלאומי או מטעמים אחרים. מן הראוי להביא מתוך פסק דינו של בית המשפט (מפי השופט אהרן ברק) בעניין רסלר נגד שר הביטחון (בג"ץ 910/86, פ"ד מ"ב(2) 441):

שאלת משקלם של השיקולים העומדים ביסוד דחית שירותם של בחורי הישיבה הינה שאלה קשה. עצם דחית השירות של בחורי הישיבה הינו ענין השנוי במחלוקת בישראל. יש הסבורים כי 'אין משמעות לארץ ישראל ולמדינת ישראל בלי בנים לומדי תורה, הדבקים בכל לבם ובכל נפשם במשימתם בכל אורח חייהם [...] צה"ל שומר על הגוף והישיבות על הנפש. צה"ל מגן על היהודים והישיבות על היהדות [...] תלמידי הישיבות הם בגדר חלוצים מתנדבים המוותרים על יתרונות חומריים פרטיים ומקדישים את עצמם לערכים רוחניים שנשמת האומה תלוייה בהם' [הרב מ"צ נריה, 'בני הישיבות וגיוסם', מאמר שציטוטים ממנו צורפו לכתב התשובה לעתירה] יש הסבורים כי 'זו שותפות מוזרה, אני שולח את בן הישיבה ללמוד במקומי, והוא שולח אותי להרג במקומו. זה מקומם' [נתת אלוף נחמיה דגן, קצין חינוך ראשי בצה"ל, בכתבה שצורפה לעתירה]. בתוך המחנה הדתי עצמו קיימות בענין זה דעות שונות ומגוונות. [...] מן המפורסמות

הוא שבחורינו דתיים שרתו בכל מלחמות ישראל, נתנו את נפשם עליה, וזהרי הם ממשיכים לשרת בכל חילות צה"ל (אם בישיבות הסדר ואם מחוצה להן). הנה כי כן, ענין לנו בסוגיה אשר אין בה הסכמה לאומית, והנתונה למחלוקת חריפה. נראה לי כי במדינת ישראל, בה משתזרים הזרמים השונים של היהדות והיהודים, בה נכנית חברה מודרנית על גבי היסטוריה ארוכת שנים, כל אחז מהשיקולים הנוגדים הינו לגיטימי, באופן ששר בטחון סביר רשאי לקחתו בחשבון. החברה הישראלית היא חברה פלורליסטית, שיש בה דעות רבות ומגוונות באשר לנושאים ציבוריים וחברתיים שונים. שאלת דחית שירותם של בחורי הישיבה היא אחת מאותן שאלות. יש הגורסים כי המדינה לא תכון בלעדי דחית גיוסם, ויש הגורסים כי המדינה לא תכון בלעדי גיוסם. יש הרואים בדחית גיוסם מעשה אציל, ויש הרואים בכך מעשה שפל. אין בסוגיה קונסנסוס חברתי. בנסיבות אלה – ועל רקע עמדתי כי השיקול הדתי עצמו שיקול רלבנטי הוא – איני סבור כי ניתן לומר שעמדתו של שר הבטחון היא כה בלתי סבירה עד כי שום שר בטחון סביר בישראל אינו רשאי לקבלה. משטר דמוקרטי מבוסס על סובלנות לדעות הזולת. זו לעתים אף סובלנות לדעה לא סובלנית. בחברה פלורליסטית, הסובלנות הינה גורם מאחד המאפשר חיים משותפים. על כן, הנכונות להתחשב בעמדות השונות, תוך מאמץ להכחות את חודם של החיכוכים, אינו נראה לי בלתי סביר בנסיבות הענין. התחשבות בו מתבקשת מעמדתו של 'הציבור הנאור'. אין גם לשכוח כי בצד השיקול הדתי-חינוכי קיים גם שיקול צבאי, לפיו שירותם של בחורי הישיבות עשוי להזיק יותר משהוא עשוי להועיל. בלקחו כל אלה בחשבון, על רקע צרכי הבטחון של המדינה, רשאי היה שר הבטחון להגיע להחלטה אליה הגיע. היא נופלת למסגרת 'מתחם הסבירות' של שיקול דעתו. ודוק: שר הבטחון רשאי היה גם לקבל החלטה שונה. הוא היה רשאי לסבור כי רבים מדי דחויי הגיוס, ומן הראוי הוא לשנות המדיניות בענין זה. אכן, ההחלטה אליה הגיע שר הבטחון אינה ההחלטה היחידה אליה ניתן להגיע בבעיה שלפנינו. זו אחת מההחלטות החוקיות שהמשיב ראשי היה לקבל.

באירון בין השיקולים השונים העומרים ביסוד שיקול דעתו של שר הבטחון על פי סעיף 36 לחוק שירות בטחון, השיקול המכריע חייב להיות השיקול הבטחוני. לשם כך בא שירות הבטחון עצמו, וברוח זו ניסחו גם חלק מהפסוקים משירות הבטחון. אך טבעי הוא, כי משקלם של השיקולים הלא-בטחוניים, כגון שיקולי החנוך, המשפחה והטעמים האחרים, הוא קל יחסית, ורק אם פגיעתם בבטחון היא קלה, יש מקום לקחתם בחשבון. על כן יש הימנעות, בסופו של חשבון, למספרם של בחורי הישיבה שגיוסם נדחת. קיים גבול אותו אין שר בטחון סביר רשאי לעבור. הכמות עושה איכות. בענין זה לא הרימו העותרים את הנטל המוטל עליהם להראות כי הפגיעה בבטחון אינה קלה (ההדגשות שלי).

הנה כי כן הכיר בית המשפט בלגיטימיות של שיקולים חוץ-ביטחוניים של שר הביטחון בצד השיקול העיקרי והוא ביטחון ישראל. אותה שעה עדיין סבור בית המשפט כי כל עוד לא הוכח שדחיית שירותם של בחורי הישיבות פוגעת פגיעה ממשית בביטחון, רשאי שר הביטחון להכריע לצד דחיית השירות מטעמים חוץ-ביטחוניים. אך באותו פסק דין מצויה 'התרעה' כי 'הכמות עושה איכות' וכי קיים גבול מבחינת מספרם של דחויי השירות, ששר ביטחון סביר אינו רשאי לעבור אותו.

התפנית בפסיקת בג"ץ

ביום 9 בדצמבר 1998 באה תפנית של מאה ושמונים מעלות בפסיקת בג"ץ. בניגוד לפרשנותו העקיבה רבת השנים קבע בית המשפט שאין שר הביטחון מוסמך לדחות את שירותם של בחורי הישיבות, שכן את הבעיה הזאת צריכה לפתור הרשות המחוקקת. בית המשפט מציין שדחיית גיוסם של תלמידי הישיבות שנויה במחלוקת עמוקה בחברה הישראלית, ומעורבים בה עקרונות וערכים מנוגדים, ובהם ערך השוויון מול ערך חופש הדת, וכן מעורבות בה בעיות חברתיות מן המעלה הראשונה, כגון העוני והדלות הנגזרים מהגדרת 'תורתו' אומנתו והתלות הגוברת בהקצבות ובתרומות. כמו כן מתעוררות בעיות חברתיות-צבאיות הנוגעות לייעילות גיוסם של בחורי הישיבות והצורך ביצירת מסגרות מיוחדות עבורם ובעיות נוספות כיוצא באלה. 'גישתנו הינה', כותב בית המשפט, 'כי ההכרעה בשאלות אלה צריכה להיעשות על ידי הרשות המחוקקת. בשאלה לאומית נוקבת זו צריכה להכריע הכנסת'. וכן כותב בית המשפט כי 'סמכותו של שר הביטחון צריכה להיות מופעלת בעקבות ההכרעות החברתיות הקשות שיתקבלו אצל המחוקק. שר הביטחון עצמו אינו רשאי ליטול לעצמו סמכות הכרעה זו. בית המשפט מנסה ליישב מסקנה זו עם פרשנותו העקיבה לאורך השנים, שלפיה שר הביטחון מוסמך גם מוסמך לדחות את שירותם של בני הישיבות שתורתם אומנותם. ראשית, 'הכמות' עשתה 'איכות', כפי שכבר 'התריע' בית המשפט קודם לכן. ועוד, 'מאז פסק הדין בענין רסלר משנת '86 חל שינוי מהותי בתפיסתנו את המבנה החוקתי שלנו. הכלל הבסיסי בדבר ההסדרים הראשוניים [שעל המחוקק לקבוע] התחזק, והדבר משפיע על פרשנותה של הסמכות שהוענקה בזוק שירות בטחון לשר הביטחון [...] עוצמתו של הכלל הבסיסי גברה, ועמה המשקל הפרשני שיש לתת לו [...] כל אלה מהווים "נסיבות חדשות" המצדיקות פרשנות חדשה לסמכות הישנה [...] הגענו למסקנה כי דחיית שירותם של בחורי ישיבה ש"תורתם אומנותם" כפי שהיא נעשית על ידי שר הביטחון, אינה כדוין'. עם זאת בית המשפט מציין שאי-אפשר להפוך את המצב הקיים מהיזום למחר, ועל כן הוא נותן למערכת שנה תמימה כדי להכין את הצריך הכנה. ארכה זו הוארכה עוד פעמיים, ולבסוף, בתום שנתיים מאז פסק הדין המקורי.

סירב בית המשפט לשוב ולהאריך את המועד וגלגל עניין זה לפתחה של הכנסת.

מ-9 בדצמבר 2000 שוב לא הייתה סמכות בידי שר הביטחון לדחות את שירותם של מי ש'תורתם אומנותם'. אלא שהכנסת חוקקה חוק של 'הוראת שעה', שתוקפו מ-8 בדצמבר 2000 עד 23 במאי 2000, המסמיך את שר הביטחון לדחות את שירותם, וחזרה וחוקקה 'הוראת שעה' שתוקפה לשנתיים, מ-18 במרס 2001 (ספר החוקים התשס"א, עמ' 171). לבסוף, ולא בלי 'להט החרב המתהפכת' של בג"ץ, נחקק 'חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002' (ספר החוקים 1862 מיום כ"ג באב התשס"ב - 1 באוגוסט 2002). חוק זה מגלם בעיקרו את המלצות ועדת טל, ותחילת תוקפו בתום שישה חודשים מיום פרסומו (על עיקרי החוק ובעיות יישומו ראה להלן).

הערות לפסק הדין

שלוש הערות מבקש אני להעיר: (א) פסק הדין האחרון ניתן כאמור בדיון מאוחד בשתי עתירות, האחת של חה"כ אמנון רובינשטיין והאחרת של עוה"ד יהודה רסלר. אבל בעוד שרובינשטיין עתר לקביעת מכסה שנתית של דחויי שירות, הנה רסלר עתר לקביעה ששר הביטחון אינו מוסמך לדחות שירותם של מי ש'תורתם אומנותם' כל עיקר. בג"ץ קיבל את עתירתו של רסלר, ולא סבר שניתן להעמיד את סמכותו של שר הביטחון על מכסה שנתית. דבר זה היה עונה רק על בעיית 'במות עושה איכות', אך לא לבעיה העקרונית שלפיה הרשות המחוקקת צריכה לתת דעתה על מכלול הבעיות החברתיות הקשות שדחיית השירות מעלה; (ב) הטענה שהמחוקק עצמו צריך לתת דעתו על בעיית הסדר 'תורתו אומנותו' לא נטענה הפעם בפני בית המשפט! טענה זו אמנם נטענה בעבר - ונדחתה! - והנה זאת הפעם עשה אותה בית המשפט אכן פינה בפסק דינו בלי שהצדדים הוזמנו לטעון לגביה. זו היא גישה חריגה ולא צפויה מצד בית המשפט; (ג) בית המשפט לא נקט עמדה בשאלה הערכית אם מן הראוי כי המחוקק יאמץ את הסדר 'תורתו אומנותו' אם לאו (חוץ מן השופט מ' חשין, שהעיר כי ספק אם אפילו בידי הכנסת לחוקק חוק המנציח אי-שוויון. השופטת שטרסברג-כהן הצטרפה להערותיו).

מכמות לאיכות

מספרם של דחויי השירות בכל שנתון ושנתון עלה משנה לשנה, הן באחוזים משנתון הגיוס הן במספרים מוחלטים. כתוצאה מכך גם המאגר המצטבר של דחויי השירות הלך וגדל. לפי הנתונים ברוח ועדת טל, בשנת 1979 הצטרפו 999

דחויי שירות חדשים להסדר 'תורתו אומנותו'; הם היו אז 3.7% מן השנתון, והמאגר מנה אז 9,084 איש. והנה בשנת 1998 הצטרפו להסדר 3,566 איש, שהיו 8.4% מן השנתון, והמאגר מנה 28,389 איש דחויי שירות.

אלא שהתמונה האמורה מטעה, שכן המספרים האמורים הם בבחינת 'ברוטו'. ומהם יש לנכות אנשים שבלאו הכי היו פטורים מן השירות עקב מצב בריאותם. וכן תלמידים שעם הזמן היו מתגייסים לצה"ל, כגון תלמידי ישיבות ההסדר, המתחילים את דרכם בישיבה כדחויי שירות. שיעור הנפסלים משירות הביטחון בקרב כל שנתון הוא כ-5%, ובאוכלוסייה החרדית, שאינה עוסקת בתרבות הגוף, השיעור אף גבוה יותר. לפי הניתוח ברוח ועדת טל נמצא שיש לנכות מן המספר ברוטו של דחויי שירות ב-1998 כ-950 איש, והמספר נטו עמד אז על כ-2,600. כמו כן המאגר של 28,389 דחויי השירות לשנת 1998 כלל גם אברכים נשואים ובעלי משפחות שצה"ל בלאו הכי לא היה מגייס אותם. לפי דוח ועדת טל המספר האופרטיבי של המאגר לשנת 1998 הוא כ-14,000 איש.

עמדת הציבור החרדי

ראשי הישיבות והרבנים מן המגזר החרדי שהופיעו בפני ועדת טל הביעו עמדה אחידה ונחרצת השוללת כל שירות צבאי של תלמידי ישיבה, ולוא גם חלקי וקצר ביותר, ואף לא 'בין הזמנים'. על כך הם מוכנים גם 'למלא את בתי הסוהר' ואף לירד מן הארץ לגולה. ההצדקה לגולה זו: לימוד התורה הוא ערך עליון. והוא השומר על הארץ ועל היישוב. כל עקירה של תלמיד מן הלימוד, ולוא גם לימים אחדים, מוציאה אותו מעולמו. ישנם מאמרי חז"ל רבים שניתן להיאזר בהם המפליגים בשבח לימוד התורה ובגנות ביטול תורה. כמו כן נפסק להלכה: 'תלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להיעשות על ידי אחרים לא יפסוק תלמודו, ואם לאו – יעשה המצוה ויחזור לתורתו' (שלחן ערוך, יורה דעה סימן רמו, יח). וכן 'אין דברי תורה מתקיימין [...] אלא במי שממית עצמו עליה [...] ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו' (שם סימן כא). ו'כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל כי דבר ה' בזה' (שם סימן כה). רק בזכות לימוד התורה של רבים יש כוח לצה"ל ולזרועות הביטחון לעמוד. שכן דרשו חכמינו על הפסוק "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים" [תהלים קכב, ב] מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה – שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה' (בבלי, מכות י ע"א). תלמידי חכמים פטורים ממסים ומעבודות ביצור והגנה שכן 'רבנן לא צריכי נטירותא' (רש"י: תורתו משמרתו, שם, בבא מציעא קח ע"א), ו'רבנן לאו בני מיפק באוכלוסא [לחיל המלך] נינהו' (שם). ו'מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים [...] – מפני שעשה אנגרייא בתלמיד' חכמים' (שם, נדרים לב ע"א). ועוד כהנה רבות. כמו כן מביאים החרדים את

דברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל 'כל איש ואיש מכל באי עולם אשר נרבה רוהו אותו והבינו מדעו להיבדל ולעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו [...] ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים'.

אפשר להבחין במספר טעמים, פעמים מתחלפים ופעמים מצטברים, להתנגדות החרדית לשירות בצה"ל:

א. ניכור והתנגדות למפעל הציוני ולמדינת ישראל והיבדלות מן הציונים הכופרים.

ב. השש מפני חשיפת הצעיר החרדי לתרבות רעה שאין בה גברי צניעות, גדרי שמירת הלשון וגדרי שמירת תורה ומצוות, ויש בה קלות ראש, מתירנות, פריקת עול וכפירה.

ג. השש מפני ביטול תורה.

ד. הכרה עמוקה בכך שרק הישיבות שומרות על הגחלת של היהדות, שבלעדיה 'ככל הגויים בית ישראל' חס ושלום. לאחר אבדן עצמאותנו בחורבן הבית ניצל עם ישראל בזכות יבנה וחכמיה, ובלעדי יבנה וחכמיה אין קיום גם לעצמאות ישראל. לפיכך יש להניח לישיבות ולא להפריען מלימוד התורה, שהוא חזות הכול.

ה. "אם השם לא ישמור עיר שוא שקד שומר" (תהלים קכז, א). כל פעולות השמירה של צה"ל לא תצלחנה ללא הגיבוי הרוחני של לימוד התורה, המצדיק את המשך קיומו וחזוקו של עם ישראל, ולפיכך פועל "מאחורי הקלעים" לשמירת הביטחון אף יותר משעושים זאת החיילים בשטח. כפי שנאמר כבר לעיל: לימוד התורה הוא ערך עליון, והוא השומר על הארץ ועל היישוב'.

הבעיה הכלכלית

בן ישיבה המקבל על עצמו שתהא 'תורתו אומנותו' נאסר עליו עיסוק אחר כלשהו (שדרך לעסוק בו בשכר), בין בשכר ובין בחינם. איסור זה חל עליו עד שיקבל פטור מלא (היינו עד שימלאו לו 41 שנים, או קודם לכן אם מלאו לו 35 שנים והוא אב לחמישה). הפר בן הישיבה את האיסור – עליו להתייצב מיד לשירות צבאי, והצבא יציב אותו לשירות מלא או מקוצר, הכול לפי גילו ומצבו המשפחתי. איסור המלאכה והעיסוק גוזר על בן הישיבה שיתפרנס מן הציבור או שתהא אשתו מפרנסת אותו. בין כך ובין כך פרנסת המשפחה דחוקה ביותר. אבותיהם אין בכוחם לסייע, שכן הם ואבותיהם גם הם אביוני הסדר 'תורתו אומנותו'. התוצאה היא שהמגזר החרדי קורס תחת עול הפרנסה, וכשמגיעים הילדים לפרקם מטה ידם. אפילו מגזר זה, האמון על הסתפקות במועט והוא מתנזר ממותרות ושעשועים, אינו יכול לעמוד. נמצא שחשש מפני השירות בצה"ל נועל בפניהם את המלאכה והפרנסה וצה"ל הוא 'שר בית הסוהר' שלהם.

ההפסד אינו רק של המגזר החרדי. ההפסד הוא של המשק כולו, המאבד את כוח הייצור של מגזר שלם. לפי דוח ועדת טל 'בשורה התחתונה של התחשיב המקרו-כלכלי, ההסדר הקיים שמועד כניסתם של תלמידי הישיבה אל שוק העבודה נדחה על פיו לגילאים שמעל 31 שנה, גורע מן התוצר הכולל של המשק הישראלי 1.2-1 מיליארד ש"ח בשנה'. בהמשך גדל האומדן של ההפסד למשק אף ל-1.9 מיליארד ש"ח בשנה.

עמדת הציבור החילוני

עמדת הציבור החרדי נתפסת כהשתמטות בעיני הציבור החילוני ומעוררת כעס רב. יש כאן חוסר שוויון בדיני נפשות ו'הפליה בין דם לדם'. זו שותפות מזוהה, אני שולח את בן הישיבה ללמוד במקומי והוא שולח אותי להרג במקומו. זה מקומם' (תא"ל נחמיה דגן, בעבר קצין חינוך ראשי של צה"ל, בתצהיר לבג"ץ בעתירות רובינשטיין ורסלר). זה לא רק מקומם, אלא מעורר שנאה כבושה, מה גם שהציבור החרדי נתפס בעיני רבים כנתמך כלכלית על ידי כלל הציבור, בין בתמיכה ישירה לישיבות ולאברכים בין בפטור מתשלומים שונים, ובכך הוא הופך בעיניהם לציבור של 'טפילים ומשתמטים'. עמדה זו באה לידי ביטוי בחתימה על עצומה מטעם תנועת 'התעוררות', שקמה בעקבות המלצות ועדת טל.

אמנם גם בקרב הציבור החילוני ניתן להבחין בין גישה קיצונית הדורשת גיוס מידי ושווה לכול ובין גישה המגלה הבנה מסוימת לקשיי המגזר החרדי ומוכנה להסתפק בשירות קצר יותר, בשילוב בין לימוד התורה ושירות צבאי (דוגמת ישיבות ההסדר) ואף בשירות אזרחי כלשהו.

בפני ועדת טל אף הוצגה עמדתו של שחר אילן, כתב בעיתון 'הארץ' לענייני המגזר החרדי, ולפיה יש לפטור מגזר זה כליל מן השירות בצה"ל ולאפשר לו להתפרנס מעבודתו, דבר שיפחית במידה רבה את התמיכה הכלכלית בו וגם התוצר הלאומי יצא נשכר.

עמדת הציבור הדתי-לאומי

הציבור הדתי-לאומי אינו עשוי 'מעור אחד', וכשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דעותיהם שוות. יש בהם המצדיקים את הגישה החרדית אף על פי שהם עצמם מחייבים את השירות בצה"ל ומקיימים מצווה זו בגופם בשלכם את השירות הצבאי עם לימוד התורה. לפי גישה זו יש לפטור מן השירות את המקדישים עצמם ללמוד תורה, שמהם תצא תורה ומהם תצא הוראה לישראל. כבר הובאו לעיל דבריו של הרב מ"צ נריה ש'צה"ל שומר על הגוף והישיבות על הנפש. צה"ל מגן על היהודים והישיבות על היהדות'.

ואולם רוב הציבור הדתי-לאומי סבור שאין לנו כיום מי ש'תורתו אומנותו' כרבי שמעון בן יוחי וחבריו, ואין תלמוד תורה של ימינו פוטר משאר מצוות ובוודאי לא מעזרת ישראל מיד צר, שהיא מלחמת מצווה, ובה יצא 'חתן מחדרו וכלה מחופתה' (בבלי, סוטה מד ע"ב). וכבר אמרו חכמינו ז"ל: 'כל האומר אין לי אלא תורה – אפילו תורה אין לו' (שם, יבמות קט ע"ב). ספר העוסק בנושא זה מנקודת השקפה זו הוא ספרו של יחזקאל כהן, גיוס כהלכה (ירושלים תשנ"ג). בספר זה מובאות דעות המפריכות את הבסיס ההלכתי והדתי של ההשתמטות משירות ביטחון ומאששות את חובת השירות על אותו בסיס עצמו. בין הדעות המחייבות שירות צבאי מובאות דעותיהם של ראש הרבנים הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב ש"י זווין ועוד. בעיני רוב הציבור הדתי-לאומי הפטור של בחורי ישיבה הוא השתמטות ממילוי חובה, והוא בגדר חילול השם ברבים.

גם הטלה פרנסתם של בחורי הישיבות על הציבור נתפסת כחילול השם, בעקבות הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פרק ג, הלכה י): 'וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם וכיזה את התורה, וכיבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא'. ואף על פי שנחלקו עליו כמה וכמה מגדולי הדורות (כסף משנה, שם; תשב"ץ [תשובות שלמה בן צמח דוראן], א, סימן קמב-קמח), הרי הכול לפי הדור, ואם בדורות ההם רוב ציבור היהודי קיבל עליו לפרנס את לומדי התורה ומורי ההוראה, הרי בדורנו רוב הציבור סולד מזה, וממילא מתחלל שם שמים בעיניו.

ועדת טל והפתרון שהיא מציעה

העקבות פסק הדין בעתירות רובינשטיין ורסלר, שקבע ששוב אין שר הביטחון מוסמך לדחות שירותם של בני הישיבות, מינה שר הביטחון אהוד ברק ועדה ציבורית שנתבקשה להגיש המלצותיה כדלקמן:

א. מהי הדרך הראויה בחקיקה ראשית כגון תיקון חוק שירות ביטחון (נוסח משולב) התשמ"ו-1986 אשר מכוחה יהיה שר הביטחון מוסמך, במסגרת שיקול הדעת המינהלי המוקנה לו, לפטור יוצאי צבא משירות או לדחות את שירותם גם מן הטעם של 'תורתו אומנותו'. בענין זה מתבקשת גם המלצתכם לניסוחה של הצעת חוק מתאימה.

ב. כמו כן מתבקשת התייחסותכם לכך שהפטור או הדחיה האמורים יוכלו לחול על בני ישיבות, ללא הגבלה במספרם, הואיל וככלל אין כוונה למנוע מבני ישיבות להמשיך בלימודיהם, הכל בכפוף לחוק.

כמו כן נתבקשה הוועדה להמליץ לפני שר הביטחון על היבטים של הסוגיה, כגון

פיתוח מסגרות ומסלולים לחלק מבני הציבור החרדי. בכלל זה תתכן הורדת גיל הפטור משירות צבאי: הכשרה צבאית מינימלית במסלולי שירות מתאימים, כגון פלוגות שדה והכשרות רלבנטיות לבני הציבור החרדי שיבחרו להשתלב במעגל העבודה – הכל תוך התחשבות, בין היתר, באפשרויות צה"ל וצרכיו (סעיף 4 לכתב המינוי).

הוועדה נתמנתה ביום 22 באוגוסט 1999 בראשות צבי א' טל (שופט לשעבר בבית המשפט העליון) וחבריה (לפי סדר אל"ף-בי"ת): עו"ד יצחק הרצוג (מזכיר הממשלה אז), עו"ד ד"ר יעקב וינרוט, הרב אשר טננבוים (מזכיר ועד הישיבות), מר חיים ישראלי (המשנה למנכ"ל משרד הביטחון), האלוף במילואים משה נתיב (ראש אכ"א לשעבר), ניצב (בדימוס) ישראל סדן (ראש עיריית חדרה), מפקד משמר הגבול לשעבר, עו"ד רחל סטוביצקי (סגן היועץ המשפטי במשרד הביטחון), הרב מרדכי קרליץ (ראש עיריית בני ברק) ועו"ד יהושע שופמן (סגן בכיר ליועץ המשפטי לממשלה). למזכיר הוועדה נתמנה עו"ד אייל נון.

הוועדה שמעה הצעות ועמדות שונות ומגוונות מן הקצה אל הקצה, וכן קיבלה הצעות רבות בכתב. המלצות הוועדה גובשו במסמך מקיף, שעיקריו להלן, והן מתבססות על ההנחות הבאות:

א. הישיבות החרדיות וראשיהן נחרצים בעמדתם השוללת כל שירות צבאי מכל סוג שהוא ולכל תקופה שהיא.

ב. אין כל אפשרות מעשית לכפות גיוס על ציבור שלם הנחרץ בהתנגדותו.
ג. כל חוק שינסה לכפות גיוס כזה יישאר אות מתה, יגרום לביזיון שלטון החוק וישמש רק להגברת השנאה בין חלקי העם.

ד. צה"ל אינו מעוניין כלל בגיוס כפוי של ציבור המתנגד לגיוס, שנאמנותו נתונה לרבותיו השוללים את השירות ולא למפקדיו.

ה. ההוויי של הצבא זר לרוחו של צעיר חרדי, שגודל מינקותו על ערכים אחרים ומושגים שונים, ויש לו קושי אמתי, נפשי וחברתי, להשתלב בהוויי כזה.

ו. קיים חשש רציני ואמתי בקרב ראשי הציבור החרדי מפני חשיפת הצעיר החרדי לעולם שאין בו גדרי צניעות, גדרי שמירת הלשון, שמירת שבת וכשרות, תלמוד תורה ומצוות.

ז. צעיר חרדי שבכל זאת מתגייס (כדוגמת מגויסי הנח"ל החרדי) פעמים הרבות הוא מוקע, מורחק ומנודה מן החברה שהוא שייך אליה.

ח. כנגד זאת, חברה דמוקרטית סובלנית צריכה לסבול גם מגזר כזה, השונה באורחותיו ובתרבותו, ואשר בגלל כן יש לו קושי אמתי לשאת בעול הביטחון.

ט. גם למגזר שונה כזה ישנה הזכות לתרבותו שלו, על אף אי-השוויון שבדבר.

י. שינוי המצב האמור הוא עניין לתהליך חברתי ארוך טווח, ושום חקיקה מיידית לא תוכל לו.

יא. פתח תקווה לשינוי המצב מבוסס על ההנחה שלא כל הלומדים מסוגלים באמת להקדיש עצמם טוטלית ללימוד התורה לאורך שנים. אילו ניתן להם, היו יוצאים אל עולם המעשה ומפרנסים את משפחותיהם. יציאה זו הייתה יפה להם

היפה לשיבות (שאינו נשכרות מאכזריות המסתובבים שם ואינם לומדים כראוי)
 היפה למשק כולו. מה שמעכב אותם מלצאת הוא החשש שמיד עם פרישתם
 מהסדר יהיה אויבנותו יתורנו להתגייס, דבר המנוגד, כמוסבר לעיל, לכל חינוכם
 והשקפתם.

יב. אם יינתן ללומדים שאינם יכולים עוד להתמסר ללימוד 'פתח מילוט'
 שדרכו יוכלו לצאת מן הישיבה אל עולם המעשה מבלי שהצבא ישים ידו עליהם,
 יישארו בישיבות רק הלומדים המסוגלים להמשיך ולשקוד בהתמדה על התורה.
 יג. 'פתח המילוט' ייתן ללומד היוצא מן הישיבה שנה תמימה ('שנת הכרעה'),
 שבה יבחן את עצמו אם הוא מסוגל ללמוד מקצוע ולהשתלב בחיי המעשה.
 החליט להשתלב – יהא עליו לשרת את הציבור.

יד. השירות יהיה מגוון, בין בצה"ל, בין בפיקוד עורף, בשירותי כבאות והצלה
 וגם – כאן יש חידוש – בשירות אזרחי.

טו. הצבא הוא שיחליט לאן יופנה האיש ולאילו תקופה, הכול לפי מה שהוא
 אדם מבחינת גילו, בריאותו, מצב משפחתו ומסוגלותו.

טז. השירות האזרחי המוצע (כדוגמת 'השירות הלאומי' של בנות מתנדבות
 כיום) יכול לתת מענה גם לבעיית שירותם של בני מיעוטים החייבים לשרת לפי
 החוק ואינם נקראים כיום אל הדגל.

יז. הלומדים שישתלבו בחיי המעשה יוכלו לפרנס את משפחותיהם, יתרמו
 למשק כולו ויהיו תשתית של 'בעלי בתים' יודעי תורה הקובעים עתים לתורה,
 והם מוקירי רבנן ותומכי תורה, כדרך שהדבר היה נוהג בכל תפוצות ישראל,
 ונהוג גם כיום בתפוצות ישראל.

יח. לומדים שיצאו ל'שנת הכרעה' ויחליטו שמקומם בישיבה יוכלו לשוב
 אליה בתום אותה שנה.

יט. כך תיווצר מאליה אותה 'מכסה' של לומדים שיישארו בישיבה ויקדישו
 עצמם באמת לתורה, מכסה שיוכח הציבור החילוני מוכן להשלים אתה.
 כ. המשאבים שיופנו למכסת הלומדים יהיו יותר אפקטיביים.

אי-שוויון

אין בהצעות ועדת טל משום שוויון מלא כנשיאה בעול הביטחון. השקדנים
 נחשבים אומנותם עדיין יהיו פטורים, ויוצאי הישיבות ישרתו שירות מקוצר.
 אכן, שוויון מלא אינו בודישג יד, אך גם כיום אין שוויון ואף לא מקצת שוויון.
 הבעיה היא שערותם ל-50% מגיל חיובי השירות אינם מגיעים אל לשכות הגיוס,
 קרובים אף אינם נקראים להתגייס. צה"ל אינו מגייס עולים חדשים מגיל 22 ומעלה
 מן המצב הנוכחי והמונח: כדי להקל את קליטתם. הטעם האמיתי הוא היעדר
 תקציב מתאים במשרד הביטחון. מספרם של אלה לא נתגלה לוערות טל, אבל
 ניתן לזהות בוודאות שהוא עלה בהרבה על מספרם של בני הישיבות שבהסדר

'תורתם אומנותם'. גם ערבים אזרחי ישראל ותושביה אינם נקראים. הוסף לכך את הנשים שאינן משרתות, וכן סוגים שונים שנקבעו להם תנאי שירות בלתי-קריביים מיוחדים כגון אמנים, ספורטאים מצטיינים, מורים-חיילים, וכן מסלולי שירות מחוץ לצבא ('שירות מוכר') לפי סעיף 26א לחוק שירות ביטחון ושירות במשטרת ישראל לפי סעיף 24א בחוק). גם בתוך חיילי ישראל עצמם אין שוויון מלא מבחינת הנטל. הצעות ועדת טל אינן באות להשיג שוויון מלא אלא להקטין ולמתן את אי-השוויון הקיים למידה שיכולה להתקבל על דעת רוב הציבור. בתחומים רבים בחיינו קיים אי-שוויון (מיעוטים, נכים ומוגבלים, נשים, אוכלוסיות מצוקה). בתחומים הללו, כמו גם בעניין השירות בצה"ל, אין פתרון מידי ומלא, בכחינת 'הכל או לא כלום'. השאיפה היא אכן לשוויון, אך הדרך אליו היא בהדרגה ולאורך זמן.

כזכור בעבר נקבעה מכסה שנתית של 800 תלמידים ששירותם יידחה. גם ועדת חבר הכנסת מנחם הכהן המליצה על מכסה מסוימת. מדוע לא המליצה ועדת טל על קביעת מכסה? הטעם לכך הוא כפול: מעשי וערכי. מעשית – לשם קביעת מכסה צריך לקבוע קריטריונים, וקביעה זו אי-אפשר שתיעשה אלא על דעתם של ראשי הישיבות. לפי שעה אין כל סיכוי שבעולם לשיתוף פעולה מצד ראשי הישיבות, המתנגדים לקביעת מכסה, שכן קביעת מכסה פירושה דחייה בידיים של כל מי שלא נכלל במכסה.

הטעם הערכי חשוב לא פחות. 'מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו' אינו נקבע במבחן פסיכומטרי ולא על פי כישרונות בלבד. תלמיד המיועד להיות גדול בתורה צריך שיהיו בו יראת שמים ואהבת ה', שקידה והתמדה בלימוד, תיקון המידות ונשיאה בעול עם חבריו, וכל ארבעים ושמונה הדברים שהתורה נקנית בהם (פרק קניין תורה, ה-ו). תהליך הבררה של הראויים הוא ארוך ומאליו ייקרא. משל למה הדבר דומה? למירוץ רב משתתפים שרק בסופו יתברר מי ומי הזוכים.

המלצתה העיקרית של ועדת טל לפתיחת 'פתח מילוט' שדרכו יצא מן הישיבה כל מי שאינו יכול ואינו חפץ 'לשבת בבית ה' כל ימי חייו', המלצה זו היא שתביא לקביעת המכסה מאליה.

ניסוי חברתי לטווח ארוך

ההצעות של ועדת טל מבוססות על ההנחה שמדובר בתהליך חברתי שאי-אפשר להביאו לעולם בבת אחת מכוח חקיקה. המדובר הוא בניסוי חברתי לטווח ארוך, שאם יצליח, יביא בכנפיו גם איזון מסוים בנשיאה בנטל הביטחון והכלכלה. לביטחון הוצע שכל חקיקה בנושא זה תהיה בגדר הוראת שעה שתיבחן לפרקים ולאורך זמן.

החוק

החוק שנתקבל בכנסת ביום 1 באוגוסט 2002 (חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002) נכנס לתוקפו ב-1 בפברואר 2003. החוק מאמץ חלק ניכר מהמלצות דוח ועדת טל, ואלה עיקריו: שר הביטחון הוסמך לדחות את שירותו של בן ישיבה כפי שהיה עד כה. בן ישיבה שקיבל דחיות שירות ארבע שנים לפחות ומלאו לו 22 שנים יכול לקבל דחיית שירות חד-פעמית למשך שנת הכרעה, שבה יוכל להפסיק את לימודיו. בתום שנת ההכרעה הוא יוכל לשוב ללימודיו כדאשתקד או לפרוש מן הישיבה. פרש – יהא עליו להתירצב מלשכת הגיוס. אפשר שיזפנה לשירות צבאי או לשירות בפיקוד העורף לאפשר גם שיזפנה לשירות אזרחי. 'שירות אזרחי' הוא שירות למטרות בריאות, חינוך, קליטה עלייה, שמירת הטביבה, ביטחון הפנים ושירותי הצלה. שירות אזרחי של שנה נוסף מחובת שירות סדיר, ושירות אזרחי במשך 21 יום בשנה נוסף משירות מילואים באותה שנה. החוק מסדיר בפעם הראשונה גם את שירות ישיבות החרדי. שצ"ח לא היה מעוגן בחוק.

תוקף החוק יחול מיום פרסומו (למעשה ארבע וחצי שנים מיום תחילת תוקפו) גם על בעקבות דוח ועדת טל, הרואה במהלך כולו ניסוי חברתי לטווח ארוך. המוססון רשאי להאריך את תוקף החוק לתקופות נוספות של חמש שנים כל אחת.

הרצוי והמצוי

המלצות ועדת טל נתקלו בהתנגדות עזה מצד חלק ניכר של הציבור היחילוני וגם מצד החלק הקיצוני שבציבור החרדי. אלו ואלו מן הסתם לא קראו את הדוח (התופס 135 עמודים, מלבד מאות עמודי נספחים) אלא את הדיווח בכלי התקשורת. במפגשים רבים עם סטודנטים וחיילים, שבהם הוסברו עיקרי ההמלצות, הרושם היה שרוב השומעים אינם יכולים להתגבר על הרגש המביא אותם לדרוש שירות (ולוא חלקי) לאלתר. עם זאת חלק מן השומעים, ובוודאי חלק מן הקוראים את הדוח, הודו שהפתרון המוצע, גם אם אינו אידאלי, הוא היחיד האפשרי.

מן הצד החרדי הקיצוני הופצו ומופצות מודעות ענק המגנות את מה שמכונה בפיהם 'חוק טל' כמתכון ל'שואה' של הישיבות ול'שמד' של בני הישיבות. ראשי הציבור החרדי האחראי לא יצאו בקריאה נגד ההמלצות וגם לא בתמיכה בהן. הם שומרים על שתיקה, ומי שמצוי אצל ציבור זה מבין ששתיקתם כהודאה, לפחות באותו צד של ההמלצות המאפשר למי שרוצה בכך להיות מתופסי התורה כל ימיו. גם משנתקבל החוק בכנסת נשמעו אותן מחאות מכאן ומכאן. קשה לצפות את העתיד. אותו מגזר המתנגד לשירות הצבאי מתוך אידאולוגיה

אנטי-ציונית יוסיף לעשות כן גם להבא. ואולם מי שחושש מחשיפתו של צעיר לעולם זר שאין בו גדרי צניעות, שבת ושמירת מצוות, אכן יש לחשש שלו על מה שיסמוך. והחשש הזה קיים גם לחשיפה קצרת מועד של שירות קצר בצה"ל, ולוא גם בפיקוד העורף. נראה לי כי רק אם הצבא ישכיל להקים מסגרות מיוחדות עבור ציבור זה, שיישמרו בהן הגדרים האמורים, יש סיכוי שהניסוי יעלה יפה, וזרבים מיוצאי הישיבות שאינם יכולים עוד לשבת בישיבה יוכלו להצטרף. יש לזכור שמסגרת מיוחדת כזו עולה בכסף רב, ועלות שירותו של חייל נשוי ולו ילד גדול: פי ארבעה (ואם שני ילדים לו – כי אז פי שישה!) מעלות שירותו של חייל פנוי, ורוב יוצאי הישיבות יהיו מן הסתם בגדר זה בגיל 22 ומעלה. והרי צה"ל אינו מגייס עולים חדשים שעלו והם בני 22 מחמת חוסר תקציב! דרוש אפוא מאמץ מיוחד מאוד מצד החברה, שתחייב את צה"ל להקצות משאבים רבים (החסרים לו כל כך) לצורך הניסוי החברתי הזה. אך אם הניסוי יצליח, אין ספק שכל ההוצאות תהיה מוצדקת במונחים של התקדמות לקראת שוויון ופיוס חברתי. לפי שעה קשה לראות את צה"ל נרתם למאמץ זה. אנו שומעים מיישיבות ההסדר טענות קשות נגד צה"ל על שבמסגרת השוויון בין המגדרים הוא משבח בנות ביחידות שבהן משרתים חיילי ההסדר, באופן הנוגד את ההלכה והצניעות (כגון בצוות של טנק). עד כה לא זכו מחאותיהם להישמע, שכן כנראה אין תופסים בצמרת צה"ל את עוצמת הבעיה. אם מגמה זו תימשך קטן הסיכוי להצלחת החוק. דרוש מאמץ מכוון במודע ותקציב מיוחד כדי לקלוט בהצלחה את יוצאי הישיבות באמצעות יצירת יחידות מיוחדות המותאמות לאורח חייהם ולערכיהם.

השירות האזרחי, שגם עליו המליצה ועדת טל, הוא חידוש חשוב. אם יעלה יפה, יוכל לפתור גם את בעיית המגזר הערבי החייב בשירות ביטחון. כאמור, כמחצית מכל חייבי הגיוס אינם נקראים לדגל כל עיקר. הצבא חדל אפוא להיות 'צבא העם' במוכנו הקלסי. כאן יכול 'השירות האזרחי' להביא למידה כלשהי של השוואת הנטל (בגרמניה למשל יכול צעיר לבחור בין שירות צבאי לשירות אזרחי). אין לשער את מידת החשיבות החברתית של שירות כזה. ואולם לשם כך על המדינה להיערך בעוד מועד. מודל אפשרי הוא 'השירות הלאומי' במסגרת עמותות, הנוהג כיום לגבי בנות. עם זאת, דווקא אם הניסוי יעלה יפה, יתעוררו מן הסתם בעיות חדשות. האם המשרתים בשירות האזרחי לא יתחרו עם דורשי העבודה בלשכות התעסוקה ובכך יעמיקו את האבטלה? איך ניתן לפקח על השירות האזרחי בלי להקים מנגנון יקר לשם כך? מוטב לקדם את פני הדברים מבעוד מועד.

אפילוג

חלפו כשנתיים מיום תחילת החוק ולא נראה שהממשלה עושה למימוש החוק. לא נוצרו כלים לקליטת יוצאי ישיבות חרדיות לא בצבא ולא בשירות אזרחי.

מהתנהגות צה"ל עם אלה שיצאו לישנת הכרעה וּבחרו שלא לשוב לשיבה ניכר שאין צה"ל רוצה בהם כלל. מכוח הסכמים קואליציוניים הממשלה מחפשת דרך לשינוי החוק או לביטולה בפני בג"ץ אף מונחת עתירה לביטול החוק. גניח שיחוק טל' יבוטל ותחול חובת שידח ביטחון גם על המגזר החרדי, ספק רב אם החובה תקיים הלכה למעשה. ניסיון לאכופף את חובת השירות על ידי מצוד ינוב מספר לא רב של מגויסים בכפיה, שצה"ל במוצאיה אינו רוצה בהם. הפרה המונית של החוק תביא לביזיון שלטון החוק.

וכאן צפוי מצד המגזר החרדי מחלף מעניין מאוד. יש להניח שחמגזר החרדי יצתוד לבג"ץ על הפליה נגדה, שהרי אוחו חוק שינסו לאכופף עליהם, אין אוכפים על המגזר הערבי ועל העולים החדשים (מגיל 22).

שיקולים אלה מביאים למסקנה, שיחוק טל' הוא בכל זאת חפתרון המעשי היחיד. ימים ידברו.